

Džon Hopkins

DNEVNIK IZ TANGERA

11. novembar 1962.

Zimi se u Tangeru svi muče s vlagom. Centralno grejanje ne postoji. Pre neki dan prisluškivao sam jednog Engleza u kafeu kako posetiocu objašnjava kako zagreva kuću. Njegovo rešenje je da svake večeri ponese kući kanister benzina. Sipa malo benzina u posudu na podu, nasred sobe, pa ubaci upaljenu šibicu. Puf! – ogroman plamen i talas vrelog vazduha šiknu uvis. To rastera hladnoću iz sobe, ali na svakih petnaestak minuta mora da ponovi ceo postupak. Puf! Puf! – tako taj čovek provodi zimske večeri u Tangeru, da bi se na kraju uvukao u krevet opasan bocama tople vode kao džakovima punim peska.

19. decembar 1962.

Ručak u Kazbi sa Džejn Bouls, koja me je izvukla iz ljuštore svojom zainteresovanošću i intenzitetom. Zatekao sam sebe kako strasno govorim o porodičnim stvarima za koje bih inače mislio da druge ne zanimaju: o mojoj nesrećnoj sestri, roditeljima, njihovom razvodu i njegovim pogubnim posledicama po sve nas. Na polasku, Džejn me je zagrlila i rekla: „Ništa nije ni nevažno ni važno.” Iz nje zrači neka diskretna lepota, kao u napuklom ogledalcetu koje nosi u tašni.

15. februar 1963.

Probao sam madžun s Polom Bouslom. Trebalo mu je mnogo vremena da proradi, pa smo tražili još i, naravno, preterali. Krenuli smo iz Kazbe, svratili do njegovog stana, a završili na večeri u restoranu „Paname”, gde me je spopao takav napad histeričnog smeha da nisam mogao ni da jedem ni da sedim na stolici. Neki Evropljani su mislili da sam pijan ili lud; Marokanci su znali da smo naduvani. Kada smo izašli na ulicu, morao sam da se držim za banderu da se ne bih srušio na trotoar. Osećao sam se kao da nosim oklop. Iskusio sam to šesto čulo – težinu. Danas sam lak kao pero. Nema mamurluka.

1. april 1963.

Večera s Boulsovima u Džejinom stanu. Spontana privrženost i smisao za zabavu koji oni dele čine da više liče na brata i sestru nego na muža i ženu. Njihova bliskost je više bratska nego seksualna. Žive u odvojenim stanovima, jedno iznad drugog, i razgovaraju preko ljubicastog telefona-igračke koja pišti. Džejn kaže: „Flafi (pištanje), dođi gore. Džon i Džo su ovde. Večera (pištanje) je gotova.” Džejn voli da kuva. Večeras je spremila

zeca u sosu od crvenog vina. Sve je bilo kao u Njujorku, osim Šerife, koja je svojim grubim, gotovo muškim glasom neprestano brbljala na arapskom i gromoglasno se smejala sopstvenim šalama. Grubo, tuđinsko prisustvo koje se ponašalo kao da je u centru pažnje. A Džejn – krhka figura nalik neprocenjivoj vazi koja je već jednom pala na pod. Krvotine su ponovo zalepljene, ali nevešto, pa se pukotine jasno vide. Šerifa je stajala prekrštenih ruku, držeći čekić.

25. jul 1963.

Večeras sam posmatrao kako se najveća zvezda padalica koju sam u životu video raspada iznad moreuza. Trag koji je ostavila na nebu trajao je duže od nje same. Sada je lako pisati.

21. decembar 1963.

Telefon zvoni deset puta dnevno. Zove Džejn, potpuno van sebe zbog svoje zabave, kao debitantkinja uoči bala.

„Isuse, kako se pravi umak za grickalice?”

„Kobasice ili čufte?”

„Misliš li da treba da pozovem Bila Barouza? Znaš kako on ume da pije!”

„O bože, nisam priredila zabavu još od 1955!”

23. decembar 1963.

Kus-kus kod Šerife. Neki kažu da Šerifa truje Džejn kako bi izvukla novac od nje, ali ja mislim da Džejn voli Šerifu – ili onaj deo Šerife koji niko drugi ne poznaje, deo za koji se nada da postoji, mada možda i ne postoji. Možda je to ljubavni napitak koji joj Šerifa daje. Šerifin kus-kus bio je izvrstan.

25. decembar 1963.

Marokanci kažu da je Božić dan kada se hrišćani opijaju i unose drveće u svoje domove.

28. decembar 1963.

Na Džejninoj zabavi vladala je suptilna atmosfera večere u Njujorku. Polovina gostiju bili su potpuni stranci koje niko nikada nije video. Ali hrana! Sve što Džejn posluži je savršeno. Ostrige iz Validije, *poussin de bois* (šifrovani naziv za jarebice koje se na pijaci prodaju ispod tezge), francuski šampanjac. Barouz se pojavio u svojoj grobarskoj unifor-

mi: crno odelo, bela košulja, uska crna kravata, crne cipele. Džejn je odahnula. Ponašao se kao pravi gospodin.

Većina ljudi ne shvata da Bil zaista jeste gospodin, i to pomalo starog kova. Potiče iz stare, imućne i ugledne porodice iz Sent Luisa. Diplomirao je na Harvardu. Sve je to deo poruke koju želi, gotovo podsvesno, da prenese. Gospodin džanki.

8. februar 1964.

Završio sam *Goli ručak*, najluđu i najsmešniju knjigu koju sam ikada pročitao.

2. april 1967.

Posmatram Brajona Gajsina kako slika:

Brajon je pristao da naslika pozadinu scenografije za Polovu predstavu *Vrt*. Džao i ja razapeli smo ogromno platno – oko četiri i po sa devet metara – i zakačili ga za ogradu košarkaškog terena u Američkoj školi. Kupili smo boje koje je tražio. Zemljane nijanse: oker, terakotu, braon, sivu i tako dalje, kao i zelenu. Sipali smo boje u kantice i poređali ih jednu pored druge ispred platna. Brajon nije tražio četke, već štapove; u svakoj kanti nalazio se po jedan bambusov štap kojim smo mešali boju.

U dogovoreno vreme stigao je majstor. Seo je ispred platna i zapalio sepsi. Iz džepa je izvukao široku molersku četku, umočio je u braon boju i, poput toreadora, krenuo prema platnu. Povukao je dva široka luka koja su ličila na grudi. Zatim je između njih povukao jedan dugačak falusoliki potez. To je, navodno, trebalo da predstavlja pustinjski prizor. Pitali smo se šta će sledeće uraditi.

Tada je stvarno počeo da radi. Išao je od kante do kante, uzimao štapove i njima bacao boju na platno. Ubrzo je razvio tehniku rada: nanosio je gust sloj ili je farbao platno kišnim kapima boje. Pred našim zapanjenim očima pustinja je oživela. Ona dva brežuljka nisu bila ni grudi ni testisi, već dine, ali ne neke zamišljene peščane dine, već dine Sahare koje sam video rođenim očima. Nekoliko zelenih poteza na vrhu, i onaj falusoliki ubod četke pretvorio se u palmu.

Za svega nekoliko minuta prekrio je čitavo platno bojom. Tu je bila usamljena palma u Polovom vrtu i dine koje su se neumoljivo primicale. Prisustvovali smo stvaranju jedne oaze, a ipak nismo mogli da shvatimo kako je Brajon to izveo. Divili smo se lakoći, eleganciji i gotovo sportskoj veštini kojom je udahnuo život pustinji. Tehnika je delovala bezbrižno, ali je rezultat prizivao sliku dina koje marširaju i koje će neminovno progutati oazu.

11. jul 1967.

Brajon govori o starenju: „To uopšte nije postepen proces. Godinama možeš da se ne menjaš, a onda, u roku od mesec dana, nedelju dana ili čak samo jednog dana, vidiš sebe kako stariš, gotovo pred rođenim očima. Probudiš se jednog jutra i zaista si mnogo

stariji nego prethodne večeri. Sve počinje sa dvadeset osam ili dvadeset devet godina, kada se pojave prve bore pored ušiju.”

1. avgust 1967.

Sinoć smo Džo i ja na terasi „Gazebe” priredili okupljanje Džilala koje se završilo nasiljem. Došli su Pol i Džejn, zajedno sa Džejn Hauard i Terensom Spenserom, piscem i fotografom časopisa *Life*, koji ih već neko vreme prate po Tangeru. Posle večere, Muhamed Mrabet počeo je da pleše uz ritam muzike Džilala. Izgledalo je kao da je pao u trans kada mu se u ruci odjednom stvorio dugačak zakrivljeni nož. Igrao je kao manijak i srušio se na kolena, licem svega nekoliko centimetara od mangala s užarenim ćumutom. Dris i ja smo uspeli da mu otmemo nož i pokušali smo da ga odvučemo odatle, ali bilo je kao da se rvemo sa desetoricom ljudi. U tom komešanju izvrnuo sam koleno, tek operisano zbog stare povrede koju sam zadobio dok sam igrao hokej na Prinstonu. Usred opšte gužve, podigao sam pogled i ugledao Pola. Stajao je iznad nas, držeći muštiklu i posmatrajući naša tela s ravnodušnom radoznalošću entomologa koji proučava mrave u borbi.

Kasnije smo se Mrabet i ja smejali čitavom događaju. „Osećam se divno”, rekao je. „Kao da imam petnaest godina.” Po Polovom mišljenju, nepromišljeno sam prekinuo Mrabetov ples Džilala i sprečio ljude iz *Life*-a da prisustvuju činu samospaljivanja; ali nisam želeo da gledam kako Mrabet zabija lice u mangal pun užarenog uglja – ne moj prijatelj, i ne u mojoj kući. Osim toga, Mrabet je folirant; mislim da se naprosto razmetao pred ekipom iz *Life*-a.

30. avgust 1967, Melilja

Brajon, Džo, Targvisti i ja doplovili smo ovamo španskim brodom iz Seute. Brajon je pušio toliko hašiša da smo morali da promolimo glave kroz brodske prozore kako bismo mogli da dišemo.

U sedam uveče izlaze čudovišta, bogalji i prosjaci; u osam živahne devojke i mladići izlaze u *paseo*; u deset ulicu preuzimaju „očajne ribe”, kako ih je Brajon nazvao.

U gradu su tri fudbalske ekipe i nigde nema slobodnog smeštaja. Pitamo se šta uopšte radimo ovde. U ponoć je jedan taksista Španac pristao da nas vrati u Tanger. Vozili smo se cele noći preko planine Rif.

Stigli smo u zoru i oteturali se kućama. Ovaj severnoafrički život pruža ushićenja kakvih nema nigde drugde – ushićenja koja donose hrana, piće, pustinja i plaža, kao i neprestano mešanje s višejezičnim, multikulturalnim stanovništvom. Ovo mesto vrvi od čudaka i umetnika koji imaju jednu zajedničku osobinu – svi su postali zavisni od Tangera. To je raj za pisca, naročito mladog pisca. Posle nekog vremena grad vas potpuno osvoji i više ne želite da ga napustite, šta god da se dešava.

4. novembar 1967, Marakeš

Zašto Pol živi u Tangeru? Zato što se nalazi na raskrsnici bezvremene civilizacije Mediterana i večnog ništavila Sahare. Takva ravnoteža mu odgovara.

8. novembar 1967.

Sinoć su Pol i Talita Geti došli na večeru u oazu. Pol je sa sobom doneo ogromnu zalihu kifa, kojim je potom počeo da posipa hranu. Toliko se naduvao da je, kada je došlo vreme da krene kući, automobilom sleteo u jarak. Upropastio sam svoje braća Bruks flanelne pantalone vadeći ga odatle.

7. januar 1968, Tanger

Pre nego što smo krenuli za Njujork, svratili smo do Pola da se oprostimo i zatekli ga kako se krije u uglu sobe, zgrčen, zabrinutog lica.

„Potrošila mi je sav novac!”, jauknuo je, pokazujući nadole, u pravcu Džejninog stana. „Potpuno je poludela!”

Ispričao nam je da se Džejn preselila u hotel „Atlas” i da svaki dan provodi u „Paradeu”, časteći sve pićem i deleći novac svakom pijancu u Tangeru. Za svega nekoliko dana ispraznila je Polov bankovni račun. Zatim je legla ničice na pod američkog konzulata i odbila da se pomeri dok joj Frensis Dikson ne sipa piće.

„Razgovarajte s njom”, molio nas je Pol. „Učinite nešto!”

Sišli smo do nje. Umesto osobe potpuno izgubljene u stvarnosti, kakvu smo očekivali da zateknemo, našli smo Džejn obučenu kao za zabavu. Bila je u potpuno maničnoj fazi, hodala je tamo-amo po sobi i pijuckala viski sa sodom. Nikada ranije nisam video da je popila kap alkohola. Uz sve lekove koje je uzimala, alkohol joj je bio strogo zabranjen. Zbijala je šale na engleskom, španskom i arapskom. Žene koje su je okruživale valjale su se po podu poput kolonije foka, urlajući od smeha. Čudno je bilo to što je delovala sasvim prisebno – pijana, da, ali prepuna života i humora. Pol je izgledao kao pravi neurotičar: bespomoćan, potpuno iscrpljen, zabrinut zbog novca i nesposoban da obuzda sopstvenu ženu.

(Tada nismo znali da je to bio Džejnin poslednji blesak. Nekoliko dana kasnije Pol ju je odveo u sanatorijum u Španiji i više se nije vratila u Tanger. Zabeleženo 28. jula.)

1. april 1968.

Posle večere kod Margaret Mekbej, Pol i ja smo svratili do kuće Alfreda Čestera na dnu Starog planinskog puta. On je kao malo dete i može da bude srećan samo ako se prema njemu ophodite kao prema detetu. U suprotnom se duri. Nekoliko pasa spavalo je s njim u krevetu. U kući se osećao smrad pseće mokraće. Jedna prostorija bila je puna drva za ogrev, dok se u drugoj nalazilo brdo pomorandži, kao da ih je kamion tu istovario. Po-

red vatre se izležavala pijana, debela žena crvene kose za koju je Alfred rekao da „nema dalje”. Jedan marokanski dečak upitao nas je želimo li čaj ili sok od pomorandže. Alfred je počeo da se skida ispred razbuktale vatre. (Zid iznad kamina bio je crn od plamena.) „Zašto ne ostanete?”, vrisnuo je. „Zašto idete? Hoćete li se vratiti?” Pošao je za nama napo-
lje, samo u donjem vešu. Njegovo debelo, mlohavo telo bilo je potpuno ćosavo. „Naravno da se nećete vratiti!”, urlao je. „Vi ste snobovi! Mrzite nas!” A onda je gotovo zaplakao: „Samo mi recite... hoćete li se vratiti?”

27. jul 1968, Malaga

Jedna časna sestra povelala me je stazom kroz vrt do sanatorijuma koji se zvao *La Clínica de Reposo de Los Angeles*. Bilo je skoro vreme ručka i žene su sedele na prednjem tremu, i ćaskaju. Pogledom sam prešao preko njih i ugledao Džejn kako sedi sama, ćut-ke, na klupi pozadi. Časna sestra pomogla joj je da ustane. Poljubio sam je, a ona je rekla: „Šta ti radiš ovde?” Otišao sam odatle dva sata kasnije. Slomili su je lekovi i bolest. Bila je bez duha. Rekla je da nikada neće napustiti kliniku jer su svi dani tu potpuno isti. Časne sestre su rekle da ne želi da izlazi iz sobe. Stidela se zapuštenog izgleda i zamolila me je da ne govorim prijateljima u Tangeru da dođu da je posete.

5. jun 1974, Marakeš

[...]

*Casa Zugari, Calle Ajdir,
Merstakhoh, Tanger, Maroko
22. maj 1974.
Las once en punto*

Dragi Džone,

Pozdravljam te. Prijatelju Džone: ovde je veoma vruće. Prošlog ponedeljka sam te sa-
njao. Spavao sam i video te kako plešeš sa Džilalama, sav obučen u belo. U rukama si držao
vatra. Bilo je mnogo Engleza i Amerikanaca koji su gledali, pa čak i nekoliko Marokanaca, i
svi su bili zadivljeni. Nastavio si da plešeš držeći u rukama zapaljeno stablo, a zatim si njime
prelazio preko lica. Kada si završio ples, prišao sam ti i upitao te kako se osećaš. Odgovorio
si: „Osećam se kao da sam se juče rodio. Ovo je pravi život, upravo onakav kakav bi trebalo
da bude.” Tada sam ustao i počeo da plešem s dugim nožem u ruci. Krvi je bilo na sve strane.
Svi su se uplašili. Kada sam završio ples, nije bilo ni krvi ni tragova rana. Ti si prišao i upi-
tao me kako se ja osećam. Odgovorio sam: „Osećam se kao da sam u raju.” Onda smo se dugo
smejali, a zatim sam se probudio. Amigo Hopkinse, vrelina je uvek vrela, ali vatra se uvek
može ugasi. Ako ne vodom, onda zemljom. Ako ne zemljom, onda zelenim biljkama. Ako ne
zelenim biljkama, onda odlučnim pogledom. Misli nisu isto što i vatra. Mnogi veruju onome
što drugi govore. A ima i onih koji ne veruju. Amigo Džone, želim da ti postavim nekoliko pita-

nja, ista pitanja koja sam ti postavio pre nekog vremena i na koja si rekao da ćeš mi dati odgovore.

Prvo pitanje: Zašto više voliš da živiš u Maroku nego u Sjedinjenim Državama?

Drugo pitanje: Proveo si više od deset godina u Maroku, najvećim delom u Tangeru, a jedan deo i u Marakešu. Šta je po tebi najbolje u Tangeru, a šta najgore? Isto to te pitam i za Marakeš.

Treće pitanje: Možeš li da mi kažeš zašto želiš da sam, na kamili, pređeš preko Sahare?

Amigo Džone, četvrto pitanje: Primetio sam da voliš Džilale i da mnogo voliš da plešeš. Možeš li objasniti zašto voliš da se prepustiš muzici Džilala? Kako se osećaš dok plešeš?

Amigo Hopkinse, život je veoma tužan, a svet veoma srećan. Nebo plače, zemlja pije, a more se davi. Stene plešu, drveće peva. Ruže vrište, a ptice se kreću. Amigo Džone, Pol i ja ćemo doći u Marakeš da provedemo nekoliko dana sa tobom u tvojoj kući u oazi. Kao što se sećaš, 1811. godine smo zajedno bili u Rusiji; tada su nas zarobili kao špijune i bacili u zatvor. Tamo su nam crvi izlazili iz nosa, a mi smo ih prodavali ruskim vojnicima da od njih prave tortilje. Amigo Hopkinse, nemoj zaboraviti da si jednom pojeo magareće uho i rekao da je bilo ukusno. Amigo Džone, pij puno vode iz bunara, kupaj se vodom iz bunara, putuj, jedi i okruži se lepim devojkama. Takav je svet – treba uživati, jer ti smrt diše za vratom. Mladost nestaje, dolaze bolesti i bol, a čovek je stalno umoran. Amigo Džone, veliko hvala i gracias. Si quieres. Si no quieres, gracias. Adios, hasta Dios quiere. Buena suerte. Hasta pronto.

Muhammed Mrabet
(Sa španskog preveo Pol Bouls)

27. april 1975, Tanger

Pol Bouls provodi vreme u svom mračnom stanu bez telefona, a ipak izgleda kao da zna sve što se događa oko njega. Pokažem mu knjigu koju sam upravo dobio iz Njujorka, a on ju je već pročitao. Jedva čekam da mu ispričam neki sočan trač, a on ga je već čuo. Kako mu to uspeva? Kako sve zna? Arapski telegraf?

14. april 1977, Njujork

Barouz živi u napuštenoj zgradi Hrišćanske zajednice mladih ljudi u Ulici Baueri 222. Prateći njegova uputstva, pozvao sam ga s benzinske pumpe s druge strane ulice kako bi mogao da siđe, skine lance s ulaznih vrata i rastera prosjake koji su ležali na stepenicama. Njegova „sala za sastanke” bila je jedna velika prostorija s niskim plafonom, ukrašena Gajsinovim pustinjским prizorima. Njegov sekretar Džejms Grauerholz spremao je hranu. Barouza su zanimali tračevi iz Tangera. Posebno je želeo da zna čime se Pol Bouls trenutno bavi. Kada sam morao u toalet, pokazao mi je muški ve-ce. Ispred mene je bio niz od dvanaest pisoara i mogao sam da biram.

28. mart 1979, Tanger

Najlepše stvari u Tangeru dešavaju se u šest sati. U šest ujutro vozim do rta Spartel da plivam u Atlantiku i prošetam praznom plažom; u šest uveče odlazimo do Pola, sedimo kraj njegovih nogu, razgovaramo, pušimo travu i smejemo se.

Mrabet kaže: „Svake godine postajemo stariji, ružniji i siromašniji, ali pogledaj Pola. Svakoga dana je mlađi, bogatiji i lepši. U čemu je njegova tajna?”

Eshil u *Agamemnonu* kaže: „Za učenje i starac uvek ti je mlad.”¹

29. mart 1979.

Sutra letimo. Nas troje – Elen En, beba koju nosi i ja.

Adios, Tanja.

Adieu, Marakešu.

(S engleskog preveo Dragan Babić)

¹ Navedeno prema prevodu Miloša N. Đurića. (*Prim. prev.*)